

УДК 342.553: 343.3.6 (477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.2.28>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ТАБОРІВ ДЛЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

Мицька О.І.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри формування та розвитку
професійної компетентності персоналу
ДКВС України Інституту професійного розвитку,
Пенітенціарна академія України
ORCID: 0000-0003-4621-8809

Сіренко К.Ю.,

кандидат економічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри підвищення кваліфікації
працівників пробації Інституту професійного розвитку,
Пенітенціарна академія України
ORCID: 0000-0003-2705-0924

Мицька О.І., Сіренко К.Ю. Адміністративно-правовий статус таборів для військовополонених.

У статті досліджується адміністративно-правовий статус таборів для тримання військовополонених у контексті збройної агресії РФ проти України. Підкреслюється зростання актуальності теми в умовах воєнного стану на території України та необхідність імплементації норм міжнародного гуманітарного права в національне законодавство для його вдосконалення.

Автори акцентують увагу на специфіці таборів як адміністративно-правових інституцій зі спеціальним правовим режимом. Розкрито структуру таборів, до якої входить три відокремлені структурні частини (адміністративна, житлова, виробнича).

Окрему увагу приділено історичним аспектам функціонування подібних таборів у період Другої світової війни, що дозволяє краще зрозуміти еволюцію адміністративних практик у цій сфері. У статті подано ґрунтовний аналіз ключових елементів адміністративно-правового статусу таборів: організаційної структури, особливостей управління, режиму тримання військовополонених, гарантій прав і свобод. Визначено, що табори для військовополонених є особливими адміністративно-правовими утвореннями, діяльність яких регламентується Женевськими конвенціями, Додатковими протоколами та постановами Кабінету Міністрів України.

В ході дослідження встановлено, що сучасна нормативна база в Україні частково адаптована до міжнародного гуманітарного права, проте містить істотні прогалини, зокрема щодо правового статусу персоналу таборів, умов їхньої служби та соціального захисту. Також в дослідженні звертається увага на нагальну потребу вдосконалення правового статусу персоналу таборів, оскільки існуюча нормативна база є фрагментарною та не забезпечує належного рівня юридичного й соціального захисту. Запропоновано розробити спеціалізовані підзаконні акти для врегулювання цієї проблеми. Автор обґрунтовує необхідність перегляду та доповнення чинної нормативної бази з метою забезпечення правопорядку, безпеки та гуманного ставлення до військовополонених, а також приведення адміністративно-правової практики у відповідність до міжнародних зобов'язань України.

Ключові слова: адміністративно-правові відносини, постанова, правовий статус, табори для військовополонених, змістовно-складові характеристики, Женевська конвенція, персонал табору.

Mytska O.I., Sirenko K.Yu. Administrative and legal status of camps for prisoners of war.

The article examines the administrative and legal status of camps for holding prisoners of war in the context of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. It emphasizes the growing relevance of the topic in the conditions of martial law in the territory of Ukraine and the need to implement the norms of international humanitarian law into national legislation in order to improve it.

The authors focus on the specifics of camps as administrative and legal institutions with a special legal regime. The structure of camps is revealed, which includes three separate structural parts (administrative, residential, production).

Particular attention is paid to the historical aspects of the functioning of such camps during the Second World War, which allows for a better understanding of the evolution of administrative practices

in this area. The article provides a thorough analysis of the key elements of the administrative and legal status of the camps: organizational structure, management features, the regime of detention of prisoners of war, guarantees of rights and freedoms. It has been determined that prisoner-of-war camps are special administrative and legal entities, the activities of which are regulated by the Geneva Conventions, Additional Protocols, and resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine.

The study found that the current regulatory framework in Ukraine is partially adapted to international humanitarian law, but contains significant gaps, in particular regarding the legal status of camp personnel, their conditions of service and social protection. The study also draws attention to the urgent need to improve the legal status of camp personnel, as the existing regulatory framework is fragmented and does not provide an adequate level of legal and social protection. It is proposed to develop specialized by-laws to resolve this problem. The author justifies the need to revise and supplement the current regulatory framework in order to ensure law and order, security, and humane treatment of prisoners of war, as well as to bring administrative and legal practice into line with Ukraine's international obligations.

Key words: administrative-legal relations, resolution, legal status, camps for prisoners of war, content and compositional characteristics, Geneva Convention, camp personnel.

Постановка проблеми. Повномасштабна збройна агресія рф проти України, що триває з 24 лютого 2022 року, призвела не лише до значних людських і матеріальних втрат, а й до суттєвих трансформацій, зокрема – у галузі міжнародного гуманітарного права. Важливою складовою ведення збройного конфлікту стало питання поводження з військовополоненими, яке прямо регулюється нормами міжнародного права, перш за все – Женевською конвенцією про поводження з військовополоненими 1949 року та додатковими протоколами до неї.

Права військовополонених, гарантії їх утримання, правовий режим та обов'язки держави, що тримає їх у полоні, потребують не лише формального визнання, але й ефективного впровадження в національну правову систему. Це питання має особливу актуальність, оскільки агресор систематично порушує норми міжнародного гуманітарного права, що підтверджується численними задокументованими фактами нелюдського поводження з українськими військовополоненими.

Україна прагне виступати суб'єктом, що дотримується міжнародних зобов'язань та водночас захищає національні інтереси, стикається з необхідністю формування ефективного адміністративно-правового механізму створення, функціонування та контролю за таборами для військовополонених. Ці установи мають діяти в умовах реального збройного конфлікту та демонструвати високий стандарт правової відповідальності, гуманності та ефективного державного управління.

Таким чином, аналіз адміністративно-правового статусу таборів для військовополонених не є суто теоретичною проблемою. Це практичне завдання, яке перебуває на перетині міжнародного гуманітарного права, адміністративного права та безпекової політики України як держави-учасниці системи захисту прав людини.

Стан опрацювання проблематики. Питання правового статусу військовополонених та організації таборів для їх утримання здебільшого розглядалося в контексті міжнародного гуманітарного права. Серед зарубіжних дослідників варто відзначити Жана Пікте, Іва Сандоза, Марко Сассолі та Луїзу Досвальд-Бек, які аналізували положення Женевських конвенцій і практику їх застосування.

Дослідженням питань, пов'язаних з правовим положенням військовополонених, присвячено праці таких вітчизняних науковців, як: А. Галай, М. Грушко, Т. Короткий, Ю. Кернякевич-Танасійчук, П. Лілікович, Л. Олефір, В. Пузирний, В. Плахтій, О. Ткаченко та ін. Попри наявні напрацювання, відсутня цілісна правова модель, що поєднує вимоги міжнародного права із національним регулюванням адміністративної діяльності щодо утримання військовополонених. Це зумовлює потребу в подальшому комплексному дослідженні, спрямованому на вироблення практичних механізмів правового регулювання в умовах воєнного стану.

Мета дослідження: комплексний аналіз адміністративно-правового статусу таборів для тримання військовополонених, виявлення системних проблем та розробка рекомендацій з удосконалення правового регулювання таборів для тримання військовополонених.

Виклад основного матеріалу. В юридичних джерелах визначається, що адміністративно-правовий статус – це комплексне поняття, яке вбирає в себе ті елементи, які визначаються нормами адміністративного права. В його основу покладено, насамперед, права та обов'язки суб'єкта, що в контексті владного органу управління розкриваються у його повноваженнях [1, с. 768].

Для більш поглибленого вивчення питання нашого дослідження доцільно вислідкувати ґенезу таборів для тримання військовополонених в період другої світової війни. Із самого початку органи які працювали з військовополоненими, створювалися як суворо централізована, екстериторіальна структура, а відтак у розвитку та вдосконаленні системи військового полону винятковою була роль

центрального керівництва СРСР. В період 1939–1941 рр. на території Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі – УРСР) у підпорядкуванні Управління по справах військовополонених і інтернованих (далі – УПВІ) Народного комісаріату внутрішніх справ (далі – НКВС) СРСР були облаштовані та функціонували дев'ять стаціонарних приймально-пересильних і виробничих таборів, призначених для утримання, обліку, переміщення та залучення до праці військовополонених та інтернованих осіб [2, с. 20].

Організацію табірної мережі для військовополонених на території України було поновлено 1943 р., а основними передумовами для цього виявилися початок звільнення території республіки від окупантів і багатократне зростання чисельності полонених іноземних вояків. Причинами створення розгалуженої мережі стаціонарних таборів і ОРБ для військовополонених на території Української РСР були: зручність розміщення евакуйованих із фронту бранців у географічно близьких тилових таборах, наявність у республіці необхідної розвинутої транспортної інфраструктури та важливої для виконання урядових військово-економічних програм промислово-ресурсної бази, необхідність покриття дефіциту трудових ресурсів на відбудові зруйнованої економіки Української РСР. Головні завдання табірної мережі у 1943–1950 рр. лежали у площині забезпечення всеохоплюючого, ефективного та рентабельного визискування “трудового фонду” військовополонених [2, с. 28].

На наше переконання функціонування таборів для утримання військовополонених тісно пов'язано з таким явищем як полон. Відповідно до джерел національного законодавства полон – це тимчасове обмеження свободи особи, яка підпадає під одну з категорій осіб, наведених у статті 4 Женевської конвенції, та яка брала участь у воєнних діях, з метою недопущення подальшої участі в таких діях [3].

На думку вченої М. Грушко, під воєнним полоном слід розуміти певний стан знаходження особи (комбатанта, некомбатанта або осіб, прирівняних до військовополонених), громадянина іншої держави, яка припинила участь у військових діях під владою супротивної воюючої сторони [4, с. 68].

Крім того, згадана вчена вказує, що нормативне визначення поняття воєнного полону міжнародні документи не містять, що звичайно є прогалиною у міжнародному праві.

На сьогодні нормативне забезпечення діяльності таборів в Україні регулюється як міжнародними документами одним з основних є III Женевська конвенція «Про поводження з військовополоненими» від 12 серпня 1949 року та Додатковими протоколами так і розроблена на її основі Постановою Кабінету Міністрів України № 413 від 5 квітня 2022 року «Про затвердження Порядку тримання військовополонених» (далі – Постанова) У нормах ЖК III згадується декілька назв таборів, а саме : тимчасові табори (ст. 20 ЖК III), транзитні або фільтраційні табори постійного типу (ст. 24 ЖК III); табори для військовополонених, що утворюються на постійній основі та не мають особливої назви. Ці табори і є основними для тримання військовополонених відповідно до норм ЖК III [4, с. 105-106].

Національне законодавство передбачає лише дві установи для тримання військовополонених дільниця що створюються при слідчому ізоляторі (далі – СІЗО) або установи виконання покарань, що перебувають у підпорядкуванні Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – УВП ДКВС України) та таборів які є окремим об'єктом інфраструктури.

На сьогодні в Україні функціонують п'ять стаціонарних таборів для тримання військовополонених, розміщених у різних регіонах держави. Водночас існують певні застереження щодо їх розташування та використання, зумовлені як міркуваннями безпеки, так і вимогами міжнародного гуманітарного права. Зокрема, Женевська конвенція 1949 року забороняє розміщення таборів у районах, які безпосередньо наближені до лінії фронту або можуть становити загрозу для життя і безпеки військовополонених.

Крім того, на національному рівні актуальним залишається питання щодо належного забезпечення режиму, умов тримання та процесуального статусу військовополонених у межах правового поля України.

Так, заборонено розміщення таборів поблизу підприємств атомної енергетики, об'єктів підвищеної небезпеки, а також воєнних об'єктів. Також не допускається використання таборів і військовополонених для захисту воєнних об'єктів або будь-яких пунктів чи районів під час ведення військових операцій.

Для з'ясування правової природи як основного елемента адміністративно-правового статуту таборів для військовополонених необхідно звернутися до поняття табору. Відповідно до Постанови, табір для тримання військовополонених є установою, що створюється Міністерством юстиції України для розміщення та утримання військовополонених під час дії воєнного стану на території України. Цей режим охоплює період воєнних дій та частково відбудовний період після їх завершення. Така правова норма визначає основи функціонування таборів для військовополонених у надзвичайних

умовах, забезпечуючи контроль за їхнім утриманням та регулюючи організацію відповідних процесів в умовах воєнного часу [3].

Адміністративно-правовий статус таборів визначається за допомогою певних змістовно-складових характеристик:

Перша змістовно-складова – це організаційна структура таборів, що визначається Міністерством та включає організацію повсякденної діяльності військовополонених; залучення військовополонених до виконання робіт, планування виробничих норм, навчання і перепідготовку військовополонених, здійснення контролю за дотриманням техніки безпеки на виробництві, забезпечення витратними матеріалами, спецодягом і знаряддями праці тощо.

Друга змістовно-складова характеристика визначається, особливостями управління та контролю. Станом на сьогодні адміністративно-управлінські функції щодо управління таборами для військовополонених закріплені за Міністерством юстиції України, яке реалізує відповідні повноваження через Департамент виконання кримінальних покарань.

Третя змістовно-складова характеристика, визначається спеціальним правовим режимом. Відносно режиму тримання військовополонених, то у таборах повинні забезпечити їх ізоляцію від місцевого населення та виключити можливість їх втечі. Використання таборів і військовополонених для захисту воєнних об'єктів заборонено. Охорона військовополонених здійснюється підрозділами охорони таборів. Підтримання порядку серед військовополонених та забезпечення режиму тримання здійснюється підрозділами нагляду таборів [6, с. 115].

Четверта змістовно-складова характеристика, визначається гарантованістю прав військовополонених. Що стосується прав військовополонених, то постанова визначає, що з військовополоненими завжди поводяться гуманно, не допускаючи стосовно них насильства, репресалій, жорстокого поводження і тортур, образливого та принизливого ставлення, залякування та цікавості публіки тощо.

З цього твердження науковці зазначають, що у таборах ДКВС України створюють належні комунально-побутові умови для військовополонених. Їх розміщують в освітлених спальних приміщеннях з наявним опаленням, які відповідають нормам площі, об'єму повітря.

Матеріально-побутове забезпечення військовополонених прирівняне до засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі [7, с. 12]. Тримання військовополонених здійснюється на безоплатній формі. Проте Кабінет Міністрів України ухвалив проєкт Закону, за яким з доходів військовополонених вираховуватимуть ПДФО та військовий збір.

У таборі для тримання військовополонених існують три відокремлені структурні частини (п. 9 Порядку тримання військовополонених):

- адміністративна, де розташовані приміщення для пропуску осіб та автотранспорту, місця роботи більшості персоналу табору;
- житлова, де розташовано корпус для проживання військовополонених у кількох відділеннях, їдальня з кухонними приміщеннями для приготування їжі, місце для надання лазне-пральних послуг, спортивний майданчик, а також медична частина;
- виробнича, де розташовано цехи для виконання військовополоненими різних видів роботи, а також складські приміщення.

Житлова й адміністративна частини табору мають укриття, до яких військовополонені та працівники, а також відвідувачі табору, переміщуються у разі повітряної тривоги [3].

З міркувань інклюзивності (адже частина військовополонених має травми та поранення, отримані під час бойових дій) дільниці та табори доцільно забезпечувати вимогами архітектурної доступності. Зокрема, найпростішим способом є розташування місць перебування та таких, що найчастіше використовуються, на першому поверсі будівель. Відповідно до ст. 28 ЖК III у таборі утворено крамницю, де військовополонені можуть на зароблені кошти купувати продукти харчування і предмети першої необхідності. Для цього суми на їхніх рахунках доводяться до відома військовополонених під підпис двічі на місяць [5, с. 109].

Всі без винятку табори для тримання військовополонених позначаються літерами "PW" або "PG" та розташовуються таким чином, щоб їх чітко було видно з повітря [3]. Відвідування місць тримання військовополонених може бути заборонено тільки у разі нагальної воєнної потреби і лише як виняток та тимчасовий захід. За результатами моніторингової місії національного превентивного механізму щодо функціонування щодо діяльності табору Захід-1.

Зокрема, на виконання вимог пункту 9 розділу III Постанови, для забезпечення життєдіяльності військовополонених у таборі обладнано приміщення для розміщення військовополонених, лазня, їдальня, пральня, медична частина, приміщення для карантину та діагностики, кухня, пекарня, штаб, крамниця, виробничі майстерні, бібліотека. Для задоволення релігійних потреб на території табору функціонує церква. З метою недопущення поширення інфекційних захворювань у таборі

військовополонені, що прибули в установу, підлягають карантину строком на 14 діб, протягом яких вони тримаються в окремій дільниці [8, с. 24].

На теперішній час виникає нагальна проблема, яка полягає в тому, що контроль за утриманням та поведінням з військовополоненими покладено на персонал ДКВС України, який своєю чергою керується Законом України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [9]. Даний закон регулює правовідносини щодо здійснення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, про військовополонених у вищезазначеному Законі жодного слова не сказано.

На наше переконання, персонал ДКВС України, який має справу з військовополоненими щодо їх утримання, поведіння, не захищений ні юридично, ні соціально. Хоча у вищезгаданій постанові КМУ персонал ДКВС України називають персоналом таборів, мотивуючи це тим, що вони несуть службу не в установі виконання покарань, а в таборі. Однак спеціалізованого правового регулювання проходження служби персоналу табору не визначено [10, с. 102].

Нормативно-правова база стосовно гарантій правового статусу, захисту персоналу, який працює з військовополоненими, є недосконалою, тому для врегулювання цього питання пропонуємо розробити й затвердити на відомчому рівні підзаконний документ, який би чітко відображав правовий статус персоналу таборів.

Висновок. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що адміністративно-правовий статус таборів для військовополонених в Україні формується на перетині норм міжнародного гуманітарного та національного адміністративного права. Попри наявність основних нормативних положень, ця сфера потребує подальшого правового вдосконалення. В умовах воєнного стану важливо забезпечити чітке регулювання порядку функціонування таборів, гарантування прав військовополонених та узгодження національного законодавства з міжнародними стандартами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Плахтій В.М. Зміст та особливості адміністративно-правового статусу військової служби правопорядку у збройних силах України *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2024. № 2 (32). С. 767–775.
2. Потильчак О.В. Радянські режимні установи для військовополонених та інтернованих в УРСР (1939–1954 рр.): організація, дислокація, структура: автореф. дис.. д-ра. істор. наук: 07.00.01. Київ, 2005. 37 с. Стор 20.
3. Про затвердження Порядку тримання військовополонених: постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 р. № 413. *Офіційний вісник України*. 2022. № 31. Ст. 1649.
4. Грушко М.В. Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Одеса, 2015. 283 с.
5. Міжнародне гуманітарне право: посібник для працівників Держ. кримінал.-викон. служби України / Т. Короткий, А. Галай, М. Єлігулашвілі, І. Заворотько, М. Пашковський, В. Пузирний, Н. Хендель; за заг. ред. віцепрезидента УАМП Т. Короткого; Пенітенціарна академія України; УГСПЛ. Київ; Одеса: Фенікс, 2023. 236 с.
6. Мицька О.І. Окремі питання режиму утримання військовополонених в Україні *Протидія кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану*: збірник матер. Всеукраїн. наук.-практ. конф., (м. Кропивницький, 27 жовтня 2022 року). Кропивницький, 2022. 369 с.
7. Плахтій В.М., Красковський Є.М., Турецький В.В. Особливості правового статусу військовополонених, яких утримують в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України. *Науковий вісник Сіверщини*. Серія: Право: 2022. № 2 (16). С. 7–16.
8. Звіт про результати відвідування державної установи «Табір для військовополонених «Захід 1» 17.08.2023. м. Київ, 2023. 24 с.
9. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 30. Ст. 409.
10. Мицька О.І., Абрамович Є.О. Проблемні аспекти правового статусу персоналу таборів для утримання військовополонених *Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави*: матеріали XIII Всеукраїн. заочної наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 31 травня 2024 р.) / голов. ред. В.Ф. Пузирний; Пенітенціарна академія України. Чернігів: ПАУ, 2024. 194 с.